

TÜRKİYE’DE BEŞERİ SERMAYENİN ÖNEMİ, İKTİSADİ BÜYÜME İLE İLİŞKİSİ VE SOSYAL BOYUTU ÜZERİNE TEORİK BİR İNCELEME¹

Ömer Emirkadı

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Öğr.Gör.

E-mail: emirkadi@ktu.edu.tr

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5808-249X>

Özet

Bu çalışmada, iktisadi büyümenin temel unsurlarından biri olan beşeri sermayenin önemi ortaya konulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması ve sürdürülebilir nitelikte büyümesi, özellikle beşeri sermayenin göstereceği gelişmeye bağlıdır. Bununla beraber beşeri sermaye yatırımlarının gelişmesi eğitim, sağlık, nüfus, ekonomik gelir ve yaşam düzeyinin iyileşmesiyle birebir ilgilidir. Çalışmada aynı zamanda Türkiye’deki beşeri sermaye göstergelerinden sağlık-eğitim-nüfus gibi kavramların önemi vurgulanmakta ve bu kavramlara ilişkin sayısal verilerle konu desteklenmektedir. Kalkınma ve beşeri sermaye kavramlarının insani gelişmişlik endeksine göre karşılıklı ilişkisinin Türkiye açısından ele alınması çalışmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı; beşeri sermaye kavramının önemi ve iktisadi büyüme ile ilişkisi olup, bilgi ve teknolojiyi kullanmanın küresel ve ulusal ekonominin gelişmesinde ne denli önemli hale geldiği, verimliliği artırmak, kaliteli ve nitelikli işgücü yaratmak, istikrarlı bir iktisadi büyümeyi sağlamak, dünya pazarlarında rekabet avantajını elde etmek ve söz sahibi olabilmek için beşeri sermayenin önemini vurgulamaktır. Sonuç olarak, beşeri sermayeye verilen önem arttığında ekonomik büyümenin daha sağlıklı ve niteliksel biçimde gerçekleşebileceği söylenebilir.

¹Bu çalışma, 17 – 19 Nisan 2019 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen Gelişim – UWE 3.Uluslararası Ekonomi, Finans ve Yönetim Konferansı’nda sözlü olarak sunulan, özeti bildiri kitabında bulunan ve tam metin olarak basılmayan “Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi, İktisadi Büyüme ile İlişkisi ve Sosyal Boyutu Üzerine Teorik Bir İnceleme ” adlı bildirinin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Beşeri Sermaye, Türkiye
Jel Kodları: O15, O34, O40, O43

A THEORETICAL REVIEW ON THE IMPORTANCE OF HUMAN CAPITAL IN TURKEY ITS RELATIONSHIP WITH ECONOMIC GROWTH AND ITS SOCIAL DIMENSION

Abstract

In this study, the importance of human capital, which is one of the basic elements of economic growth, is put forward. The economic development and sustainable growth of developing economies are particularly dependent on the development of human capital. At the same time, the development of human capital investments is directly related to the improvement of education, health, population, economic income and life. The study also concepts such as the importance of human capital as a form of health-education population in Turkey and emphasized issues related to these concepts are supported with quantitative data. Addressing the human development index mutual relations based on the concept of human capital in terms of development and operation of Turkey constitutes another important dimension.

Purpose of the study; the importance of the concept of human capital and its relationship with economic growth, the importance of using information and technology in the development of global and national economy, to increase productivity, to create a qualified and qualified workforce, to provide a stable economic growth, to gain competitive advantage in the world markets and have a say to emphasize the importance of human capital.

As a result, it can be said that when the importance given to human capital increases, economic growth can be realized in a healthier and more qualitative way.

Keywords: Economic Growth, Human Capital, Turkey

Jel Codes: O15, O34, O40, O43

1. GİRİŞ

İktisadi büyüme kavramı; yıldan yıla üretim miktarında yaşanan artışların milli gelir üzerinde yarattığı pozitif yansımalar ve gelişmeler şeklinde tanımlanabilir. Sanayi devrimi ile başlayan süreçte, üretim faktörlerinin önem sıralamasında oluşan değişiklikler sonucu elde edilen hasıla miktarında meydana gelen farklılıklar, büyüme konusunun ekonomi yazınında daha önemli hâle gelmesini sağlamıştır. Klasik okuldan günümüze kadar geçen süreçte üzerine yoğun tartışmalar yürütülen bu kavram, özellikle son dönemde gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının artışıyla, birçok ekonomi açısından ulaşılması gereken önemli bir amaç hâline gelmiştir.

Ülkelerin hedefledikleri oranda çıktı elde edebilmeleri için emek, fiziki sermaye, doğal kaynaklar ve beşeri sermaye gibi unsurları, teknolojiden de yararlanarak çeşitli miktarlarda bir araya getirmeleri ve üretimi gerçekleştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Günümüzde uygulanan eğitim politikalarının niteliğinin artması, işgücünün de niteliğini arttırmış, bu gelişmeler sonucu üretimde daha çok verim elde edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmelerin bir yansıması olarak, işgücünün sahip olduğu nitelikleri gösteren beşeri sermaye üzerine yoğunlaşan ülkeler, kalkınma ve büyüme açısından diğer ülkelere göre daha fazla rekabet avantajı sağlamışlardır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de beşeri sermaye ve büyüme arasındaki ilişkinin farklı beşeri sermaye göstergeleri aracılığıyla toplumsal yaşama yansımalarını ve etkilerini değerlendirmektir.

2. EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme; bir ülke ekonomisinin üretim miktarında bir dönemden diğerine meydana gelen artışlardır (Parasız, 2008: 10). Başka bir tanıma göre de büyüme; üretimde yararlanılan üretim faktörü birimi başına düşen hâsılada, ya da üretim faktörlerinin arzında meydana gelen artışların milli gelirin potansiyel değeri üzerinde meydana getirdiği yükselmeler biçiminde ifade edilebilir (Lipsey vd., 1984: 732). Dolayısıyla da bu kavram, bir ekonominin topyekûn üretim kapasitesindeki gelişmelerle direkt olarak bağlantılıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyümeye verilen önem ve duyulan ilgi, büyüme modelleri alanında önemli gelişmelere neden olmuştur. Literatürde büyüme modellerinin tarihine bakıldığında ilk olarak Harrod (1939) Domar (1946), sonra Solow (1956) –Swan’ın (1956) (Neo-klasik) büyüme modellerine önemli katkılar yaptıkları görülmektedir. Harrod ve Domar, birbirlerinden bağımsız olarak geliştirdikleri büyüme modeli, ilk kez sistematik olarak teoride ele almış bir modeldir. Modelin varsayımlarına bakıldığında, dikkat çeken bir unsur olarak modelin teknolojik gelişmeyi inkâr etmesi görülmektedir. Ayrıca modelde büyümenin kaynağı olarak, tasarruf ve yatırımlar ön plana çıkartılmıştır (Konya 2012).

Harrod-Domar büyüme modeli aşağıdaki gibi formüle edilebilir;

$$dY=1/k \times I$$

dY-büyüme hızı

k-sermaye/hasıla katsayısı

I-GSHM’den yatırıma ayrılan hisse

1960’lı yıllarda Harrod-Domar büyüme teorisi yerini, klasik temellere sahip Neo-Klasik büyüme modeline bırakmıştır. Neo-klasik büyüme teorisi ilk olarak 1956 yılında Solow tarafından ortaya atılmıştır. Solow’a göre sermaye, emek ve dışsal teknolojinin işlevi bir ülkenin toplam hasılasını oluşturmaktadır (Solow 1956). Solow modelinin, Neo-Klasik düşünce temelinde dayanıyor olması, modelin zamanla Neo-klasik büyüme modeli olarak adlandırılmasındaki en büyük etmendir. Bahsedilen büyüme modelinin dayandığı varsayımları şöyle sıralayabiliriz:

- Modele göre ekonomide yalnızca bir malın üretimi ve tüketimi söz konusu olup aynı zamanda bu mal, ülkenin milli gelirini de göstermektedir.
- Ekonomide tek bir mal üretimi düşüncesi, dış ticaretin bulunmadığı ve ekonominin dışa kapalı bir yapıda olduğunu göstermektedir.
- Tasarruflar ve yatırım oranları birbirlerine eşit olup, tasarruf sahiplerinin aynı zamanda yatırım yapanlar olduğu ifade edilmektedir.
- Ekonomide azalan verimler yasası geçerlidir.
- Teknoloji dışsaldır. Aynı zamanda ekonomide herhangi bir maliyete katlanmadan teknolojiden yararlanmak mümkündür.
- Ekonomide tam rekabet piyasası ve tam istihdam koşulları geçerlidir.
- Ekonomi daima dengeli bir biçimde büyüyecektir

- Üretim fonksiyonu için ölçüğe göre sabit getiri fonksiyonu bulunmaktadır (Konya, 2012: 16-17).

Özetle Solow büyüme modelinde iş gücü ve nüfus artış hızlarını aynı yönde kabul ederlerken, teknolojiyi dışsal, getiriyi ise sabit olarak varsaymıştır. Solow büyüme modelinde üretim faktörlerindeki artış, hasıladaki artışa neden olmaktadır. Modele etkin işçi başına düşen sermaye eklenirse, kişi başına hasılanın büyüme oranı azalmaktadır. Bu nedenle, sabit dengede hasıladaki büyüme oranı, tasarruf ya da yatırıma bağlı değildir. Hasılanın büyüme oranı yalnızca teknolojik gelişmeyle artırılabilir (Gümüş 2004). Model işçi başına düşen sermayenin artması ($k=K/L$) işçi başına düşen çıktıyı ($y=Y/L$) artırdığını iddia eder. Her iki modelde pek çok eleştiriye uğramıştır. Bunun nedeni her iki modelde de büyümenin temel faktörleri olan beşeri sermaye, bilgi, teknolojik gelişmeler, ölçek ekonomileri, dışsallık ve yayılma etkileri, işbölümü ve uzmanlaşmaya dışsal faktör olarak yer verilmesidir.

Solow'un modelini gerçekçi bulmayıp eleştirenlere cevabı, önemli olan "öngörü ve tahmindir" şeklinde olmuştur. Neoklasik model, iktisatçılar açısından adeta bir kara kutu olarak görülmüş, başka bir deyişle teknolojik gelişmeler, mühendislik biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilerek iktisatçıların ilgi alanı dışında bırakılmıştır (Kibritcioğlu 1998).

Fakat bu büyüme modelinin, büyümeyi tanımlayan kavramları ve ekonomiler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını yeterince tanımlayamaması henüz bilinmeyen yeni büyüme modellerinin doğmasına sebep olmuştur. Temeli büyük oranda Romer (1986) ve Lucas (1988) ve Barro'nun (1991) çalışmalarına dayanan İçsel büyüme modelleri, ekonomik sistemin içindeki unsurların etkileşimiyle içsel olarak gerçekleştiğini ileri sürmesi bakımından diğer büyüme teorilerinden ayrılmaktadır (Ercan, 2002: 130). Romer'e göre ekonomik büyüme, elde ettikleri kârı en üst düzeye taşımak isteyen yatırımcıların meydana getirdikleri teknolojik gelişme neticesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca teknolojik ilerleme bir yandan üretim faktörlerinin marjinal verimliliğini arttırırken, öte yandan da büyümenin temel kaynağını oluşturmaktadır (Romer, 1986: 1002). Lucas ise, ekonomik büyüme açısından beşeri sermayenin önemini vurgulamış, ayrıca beşeri sermayenin verimlilik boyutuyla sadece işgücünün değil diğer tüm üretim faktörlerinin de verimliliğine olumlu yansımaları olduğunu belirtmiştir (Lucas, 1988: 25). İçsel büyüme teorisinin, artan ölçekli üretim fonksiyonu ve eksik rekabet piyasalarını önemsemesi, fiziki sermaye gibi beşeri sermayeyi de dikkate alması yönleriyle Neo-Klasik teoriden farklılaşmaktadır. Nihayet Neo-Klasik

büyüme modelinin, ülkelerin ekonomik büyümelerini yeterince açıklayamadığı düşüncesi hâkim olmuş ve Neo-Klasik modele beşeri sermaye birikiminin eklenmesiyle, büyümenin motoru olarak beşeri sermaye kavramı dillendirilmeye başlamıştır (Lucas, 1988: 6).

3. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI

3.1. Beşeri Sermayenin Tanımı;

Beşeri sermaye, ekonomik birimlerin kişisel ve sosyal gelişimlerini sağlayan, üretim sürecinde kullanabilecekleri tecrübe, bilgi ve beceriyi ifade etmektedir (Husz, 1998: 9). Özellikle son yıllarda üretim fonksiyonunun en önemli faktörlerinden biri haline gelen beşeri sermaye, hem miktar hem de verimlilik açısından çıktı niteliğinin olumlu yönde değişmesine imkân sağlamıştır. Beşeri sermayeyi geliştirmek amacıyla; sağlık, eğitim vb. gibi temel unsurlara yatırım yapılması, kalkınma hızının artmasına neden olmuştur. Bu tür yatırımlar aynı zamanda kamunun yanı sıra, özel sektör tarafından da yapılmakta ve ekonomide pozitif dışsallıkların oluşmasına da katkı sağlamaktadır.

Beşeri sermaye özetle; işgücü tarafından içerilen bilgi ve becerilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Beşeri sermaye yatırımları genelde eğitim yatırımları olarak düşünülse de yaparak öğrenme yoluyla çalışma sürecinde kendiliğinden de oluşabilir. Ayrıca işgücünün sağlık ve beslenme alanlarında iyi olma durumu da beşeri sermayenin bir parçası olarak algılanmaktadır (Berber, 2015: 159).

3.2. Beşeri Sermaye Kavramının İktisat Literatüründeki Yeri;

Beşeri sermaye kavramı ilk olarak Smith, Mill ve Marshall gibi Klasik iktisatçıların nitelikli ve niteliksiz emek ayrımı hakkındaki düşüncelerinde kendisine yer bulmuştur. Smith, emeğin niteliğinde ortaya çıkan farklılıkların, verimliliğe de yansıtacağından bahsetmiş, Marshall ise çalışmalarında eğitime yapılan yatırımların uzun vadede birçok fayda sağlayacağını vurgulamıştır. Beşeri sermayeye yönelik ilk kapsamlı çalışmalar ise, Becker, Denison ve Schultz tarafından yapılmış, böylece kavrama ait teorik çatı oluşturulmaya başlanmıştır. İçsel Büyüme teorisyenlerinden Lucas ve Rabello'nun modellerinde fiziki sermaye gibi bir üretim faktörü olarak kabul edilen beşeri sermaye, zamanla ekonomik büyümenin en temel belirleyicilerinden biri hâline gelmiştir (Tiryakioğlu, 2008:321-322). Ayrıca Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" ve Arrow'un "yaparak öğrenme" olarak ifade ettiği tanımlamalarda kavramın öneminin anlaşılmasında etkili olmuştur. (Eser ve Gökmen, 2009: 45).

Beşeri sermayenin de modele katılmasıyla elde edilen Genişletilmiş Solow Modeli de, orijinal modelde ortaya konulan varsayımların varlığını kabul etmiştir. Buna göre; ölçüğe göre sabit getiri ve azalan verimler yasası koşullarında; teknolojik gelişme, nüfus artışı hızı ve tasarruf oranı, modele dışsal değişkenler olarak eklenmiştir. (Romer, 2012).

Beşeri sermaye ile genişletilmiş modelin üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y_t = K_t^\alpha H_t^\beta (A_t L_t)^{1-\alpha-\beta} \quad (1)$$

Denklemden "Y" çıktıyı, "K" sermayeyi, "H" beşeri sermaye stokunu, "A" teknoloji düzeyini ve "L" ise niteliksiz (raw) işgücünü temsil etmektedir.

Denklemdenki " α, β " ve " $1-\alpha-\beta$ " üsleri ise her bir girdinin çıktıda esnekliğini ölçmektedir (Mankiw vd., 1992).

Beşeri sermaye iki numaralı eşitlikteki gibi hesaplanmaktadır.

$$H_t = e^{sch \cdot rsch} \cdot (A_t L_t) \quad (2)$$

sch: ortalama eğitim yılı

rsch: eğitimin getirisi = 0.07

$H = (e^{sch \cdot 0.07} \cdot L)$ olarak ifade edilen "Mincerian" yönteminde "sch" bir sabit parametredir ve "sch" sayısını çalışanların aldığı ortalama eğitim yılı sayısı olarak kabul edilmektedir. İşçiler beceri kazanmak için hiç vakit harcamazsa $sch=0$ ve $H=L$ olur böylece daha önce bahsedilen Neo-Klasik Solow modeli elde edilir.

$Sch > 0$ olduğu durumda ise her birim vasıfsız işgücü (L) daha fazla beceri kazandıkça üretime daha fazla katkı sağlamaktadır. Buna göre, bir sene daha fazla eğitim almak beşeri sermayeyi yüzde $sch \times 100$ kadar arttırır. Mincer (1974), bir sene ilave eğitimin kişinin gelirini ortalama % 7 arttırdığını hesaplamıştır. Buradan hareketle gerçek verilere göre yapılan hesaplamalarda Jones (2002), Psacharopoulos ve Patrinos (2004), Henderson vd. (2011) ve başka birçok araştırmacı eğitimin getirisi üzerine değişik sonuçlar elde etmiştir. Çalışmalarda genellikle bu oran 0.04-0.10 arasında değişiklik göstermektedir.

Üretim fonksiyonunu işgücü başına ifade edersek;

$$y = k^\alpha h^\beta \quad (3)$$

Efektif işgücü başına fiziksel sermaye stoku (k) ve efektif işgücü başına beşeri sermaye stoku (h) değişkenleri, üretim fonksiyonunun her iki tarafı da "AL" efektif işgücüne bölünerek elde edilmiştir. Beşeri sermaye niteliği (ϕ) notasyonu ile gösterildiğinde (3) numaralı denklem aşağıdaki gibi yeniden formüle edilebilir.

$$y = k^\alpha(\phi h)^\beta \quad (4)$$

3.3. Beşeri Sermaye Göstergeleri

Beşeri sermayeyi ölçmek için çeşitli göstergeler kullanılmaktadır ki bunlar arasında eğitim, sağlık, nüfus ve göç öne çıkmaktadır. Aynı zamanda bunlar arasında da, en çok tercih edilen göstergenin eğitim olduğu gözlemlenmektedir. Bunun da nedeni, bireylerin sahip oldukları bilgi ve yeteneklerin en önemli kaynağının eğitim olması, dolayısıyla da beşeri sermayenin esas olarak eğitim göstergeleriyle ifade edilmesidir (Atik, 2006: 24). Sağlıklı nesiller için de var olan insan gücünün sahip olduğu bilgi birikimine yeni bilgiler eklemesi, doğal olarak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bilgi artışı ise ancak beşeri sermayeye yapılan yatırımlarla mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla beşeri sermayenin verimliliğini arttıracak en etkin yatırım, eğitime yapılan yatırımlar olmaktadır.

Beşeri sermaye birikimine katkıda bulunan diğer bir faktör sağlıktır. Bütçeden sağlık harcamalarına ayrılan pay, kişi başına sağlık harcamaları, hastane yatak sayısı, yatak başına nüfus, hekim başına düşen nüfus, sağlık ocağı sayısı vb.i beşeri sermayeyi ifade etmede kullanılacak sağlık göstergeleri arasında yer almaktadır. Nitekim sağlık göstergelerindeki iyileşme, ülkelerin beşeri sermaye birikimini etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Çünkü bilgili, tecrübeli ve yetenekli bireyler ancak, sağlıklı oldukları sürece katma değer yaratabilmektedirler.

Sağlıklı bireyler, alacakları daha iyi bir eğitim sayesinde kalkınmada nitelikli insan gücü oluşturarak aynı zamanda iş süreçlerinde verimliliği ve üretimi artırıcı birer faktör olmaktadır. Bununla beraber sağlıklı bireylerin eğitim seviyelerinin artması sonucunda, eğitim yatırımlarından görece daha uzun süre faydalanma olanağı doğmakta bu gelişme de eğitime olduğu kadar sağlığa da önem verilmesi gerekliliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla eğitim ve sağlığın birlikte ele alınması, iktisadi kalkınmada fiziki sermayeye ve eğitime yapılan yatırımların benzer biçimde sağlığa da yapılması zorunluluğunu gerektirmektedir (Taban ve Kar, 2006, s. 163). Beşeri sermayenin ölçümünde yararlanılan bir diğer faktör ise nüfus ve göçtür. Bu faktörün göstergeleri; nüfus artış hızı, kadın-erkek nüfus oran

ile kırdada ve kentte yaşayan nüfusla ilişkilendirilmektedir. Nüfus artış oranlarında meydana gelen hızlı yükselmeler, ülkenin iktisadi gelişimini zaman zaman olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Çünkü artan nüfus, istihdam edilmediği takdirde söz konusu ülke beşeri sermaye ihracatçısı olabilmektedir ki bu duruma aynı zamanda beyin göçü denilmektedir. Beyin göçü, belli vasıflara sahip bir bireyin yaşamını sürdürdüğü ülkeden ayrılıp, daha iyi bir yaşam için, gerek çalışma gerekse de eğitim sürecine başka bir yerde devam etmesine denilmektedir. Bu göçe, ekonomik ve politik nedenler, eğitim sistemi ve işsizlik gibi faktörler neden olabilmektedir (Akça, 2014: 28).

3.4. Beşeri Sermaye Göstergesi Olarak İnsani Kalkınma Endeksi

Beşeri Kalkınma Endeksi ülkelerin gelişmişlik düzeylerini açıklayan önemli bir göstergedir. İnsani Kalkınma Endeksi (Human Development Indeks-HDI) UNDP tarafından ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçmek için kullanılmaktadır. İktisadi gelişmişlik sadece büyüme rakamlarıyla değil aynı zamanda refah düzeyini, yaşam kalitesini ve kalkınmışlığı gösteren diğer göstergelerle de birlikte değerlendirilmektedir. Bu nedenle bazı gelişmiş ülkeler ekonomik büyümeyi sağlamalarına rağmen refahın dağılımını sağlayamadıkları için bir takım sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), ülkelerin insani kalkınma endeksini(HDI) aldığı değerlere göre üç gruba ayırmaktadır:

- HDI'sı (0–0.49) arasında olan ülkeler; “Düşük İnsani Kalkınma” düzeyine sahip ülkeler,
- HDI'sı (0.50–0.79) arasında olan ülkeler; “Orta Düzeyde İnsani Kalkınma” düzeyine sahip ülkeler,
- HDI'sı (0.80–1.00) arasında olan ülkeler; “Yüksek İnsani Kalkınma” düzeyine sahip Ülkeler, olarak sınıflandırılmaktadır (Undp.org, 2003, s. 141–144).

UNDP'nin düzenli olarak yayınladığı başlıca endekslerinden birisi olan İnsani Gelişme Endeksi'ni de (İGE) içeren “İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi”, ekonomi politikası uygulayıcılarına mevcut durumun yanı sıra uzun vadeli eğilimlerin özetlerini de içerecek şekilde insani ve toplumsal gelişmenin durumu hakkında bilgi sağlamaktadır.

2015 yılında yayınlanan raporda yer alan İGE'de Türkiye, 0.761 puan ile 188 ülke ve bölge içinde 72. sırada iken, 2016 raporundaki İGE'de ise 0.767 puanla 188 ülke ve bölge arasında 71. sırada yer almıştır. Son olarak yayınlanan

istatistiksel güncellenmenin ardından ise Türkiye, 0.791 puan ile 189 ülke içerisinde 64. olmuştur. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi değeri 1990 yılından bu yana %36,6 artışla 0.579'dan 0.791'e yükselmiştir. Aynı tarihler arasında doğumda beklenen yaşam süresi 11,7 yıl, beklenen öğrenim süresi 6,3 yıl, brüt milli gelir artışının ise %121,2 olduğu görülmektedir (<http://www.tr.undp.org>, 2018).

4.TÜRKİYE'DE BEŞERİ SERMAYENİN GELİŞİMİ

4.1.Türkiye'de Eğitim ve Beşeri Sermaye

TÜİK'in eğitime ilişkin olarak 2018 yılında yayınladığı son verilerden hareketle ve ilgili yıldan geriye dönük on yıllık veriler kullanılarak oluşturulan aşağıdaki Tablo 1 incelendiğinde, net okullaşma oranının neredeyse % 100'e yakın olduğu, ortaöğretimde de bu oranın % 80'lere eriştiği görülmektedir. Özellikle ilköğretimde, öğretmen başına düşen öğrenci sayısındaki çarpıcı iyileşmeler de düşünüldüğünde, var olan manzaranın ilerleyen yıllar açısından ümit verici olduğunu ifade etmek mümkündür. Ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı incelendiğinde ise, 2012-2013 döneminden itibaren bir azalma eğiliminin olduğu ve 2015 ile 2018 yılları arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısının cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesine ulaştığı söylenebilir.

Tablo 1. Okullaşma Oranları, Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı ve Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Öğretim yılı	İlk öğretim			Orta öğretim		
	Net okullaşma oranı	Okul başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Net okullaşma oranı	Okul başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı
2005-2006	89.77	297	27	56.63	394	16
2006-2007	90.13	305	26	56.51	382	16
2007-2008	97.37	310	24	58.56	352	15
2008-2009	96.49	307	23	58.52	384	17
2009-2010	98.17	316	22	64.95	408	18
2010-2011	98.41	322	21	66.07	428	18
2011-2012	98.67	323	20	67.37	395	16
2012-2013	98.86	192	20	70.06	306	16
2013-2014	99.57	195	19	76.65	304	15
2014-2015	96.30	197	18	79.37	292	14
2015-2016	94.87	202	18	79.79	281	13
2017-2018	91.50	204	18	94.50	288	16

Kaynak: TÜİK (2018).

4.2. Türkiye’de Sağlık ve Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye göstergelerinden bir diğer önemli gösterge de sağlıktır. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, eğitimin en önemli beşeri sermaye göstergesi olduğu görülse de, sağlık da kişinin her türlü eğitimi almasındaki bir ön

koşuldur. Dolayısıyla da ülkelerin öncelikli olarak sağlık sistemlerini iyileştirmeleri gerekir. Bazı önemli sağlık göstergeleri ülkelerin sağlık düzeyini belirlemede kriter olarak kullanılmakta olup, bu göstergeler; sağlıkla ilgili toplam kurum sayısı, yataklı ve yataksız (ayakta tedavi) kurum sayısı, hasta başına düşen yatak sayısı ve 1000 kişi başına düşen yatak sayıları şeklinde sıralanabilir. Nitekim söz konusu bu göstergeler aracılığıyla Türkiye'nin 2005–2017 dönemine ilişkin durumu aşağıdaki Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Toplam Sağlık Kurumu Sayısı, Toplam Yatak Sayısı ve 1000 Kişi Başına Düşen Yatak Sayısı

	Toplam sağlık kurumu sayısı	Yataklı sağlık kurumu sayısı	Yataksız sağlık kurumu sayısı	Toplam Yatak Sayısı	1000 Kisi başına düşen yatak sayısı
2005	8.870	1.196	7.674	170.972	2.48
2006	9.831	1.203	8.628	174.342	2.50
2007	11.839	1.317	10.522	178.000	2.52
2008	13.818	1.350	12.468	183.183	2.56
2009	15.205	1.389	13.816	188.638	2.60
2010	26.993	1.439	25.554	200.239	2.72
2011	27.997	1.453	26.544	194.504	2.60
2012	29.960	1.483	28.477	200.072	2.65
2013	30.116	1.517	28.599	202.031	2.64
2014	30.176	1.528	28.648	206.836	2.66
2015	30.449	1533	28.916	209.648	2.66
2016	32.980	1510	31.470	217.771	2.73
2017	33.587	1518	32.069	225.863	2.79

Kaynak: TÜİK (2017).

2005–2018 arası dönemde sağlık kurumu sayısı, toplam yatak sayısı ve 1000 kişi başına düşen yatak sayısına ilişkin veriler incelendiğinde, toplam sağlık kurumu sayısının söz konusu dönemde yaklaşık 3,8 katlık bir artış kaydettiği görülmektedir. Yataklı sağlık kurumu sayısının ise aynı dönemde yaklaşık dörtte bir oranında arttığı görülürken, yataksız kurum sayısı ise 4 kat artmıştır. 2005 yılında 170.972 olan toplam yatak sayısının yaklaşık 1,3 katlık bir artış ile 2017 yılında 225.863'e çıktığı, 1000 kişi başına düşen yatak sayısının da yüzde 10 civarındaki bir artış ile 2,48'den 2,79'a çıktığı görülmektedir. Bu veriler göz önüne alındığında, sağlık göstergelerindeki gelişmeler nispeten umut verici boyuttadır.

Aşağıdaki Tablo 3’de ise 2005–2017 arası dönemde yapılan toplam sağlık harcamaları ile bu harcamaların GSYH'ye oranına ilişkin ekonomik yansımalar görülmektedir. Buna göre 2005 yılında 35.359 milyon TL dolayında gerçekleşen sağlık harcamaları, 2017 yılı itibariyle yaklaşık 4 kat artarak 140.647 milyon TL'ye ulaşmıştır. Bununla beraber aynı dönemde toplam sağlık harcamalarının GSYH'ye oranının en yüksek olduğu dönem 2007–2009 arası dönem olurken, bu dönemde toplam sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı %5,8’ler civarında gerçekleşmiştir. Gene tablodan görüleceği üzere 2008 Krizi ile başlayan ve takip eden süreçte ise bu oranın yüzde 5’lerin altına inmiş olması dikkat çekicidir.

Tablo 3. Sağlık Harcamalarıyla İlgili Göstergeler (2005-2017)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam sağlık harcaması (Milyon TL)	35.359	44.069	50.904	57.740	57.911	61.678	68.607	74.189	84.390	94.750	104.568	119.756	140.647
Top. sağlık harcamasının GSYH Oranı (%)	5.2	5.6	5.8	5.8	5.8	5.3	4.9	4.7	4.7	4.6	4.6	4.6	4.5

Kaynak: TÜİK (2017).

4.3. Türkiye’de Nüfus ve Beşeri Sermaye

Nüfusta beşeri sermayenin miktarını etkileyen önemli faktörlerden birisidir ve bu kavramın tam olarak anlaşılmasında nüfus artış hızı, kadın - erkek nüfus oranı ve kırsal-kentsel nüfus ayrımı önemlidir (Çankaya ve Karataş, 2010: 42). Gelişmekte olan ülkelerde bağımlı nüfusun toplam nüfusa oranının yüksekliği tüketimin de artmasına sebep olduğundan fiziki sermaye birikimi zorlaşır. Kendi

nüfusunu istihdam etme konusunda ciddi sıkıntı içerisinde olan ülkeler, beşeri sermaye ihracatçısı, istihdam olanağı kendi nüfusunu aşan ülkeler de beşeri sermaye ithalatçısı rolünü üstlenirler (Çankaya, 2009: 33).

Tablo 4. Kurumsal Olmayan Nüfusun İş Gücü Durumu (2005-2018)

Yıllar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2005	48 356	21 691	19 633	2 058	26 665	44.9	9.5	12.0	40.6
2006	49 275	21 913	19 933	1 980	27 362	44.5	9.0	11.1	40.5
2007	50 177	22 253	20 209	2 044	27 925	44.3	9.2	11.2	40.3
2008	50 982	22 899	20 604	2 295	28 083	44.9	10.0	12.3	40.4
2009	51 833	23 710	20 615	3 095	28 124	45.7	13.1	16.0	39.8
2010	52 904	24 594	21 858	2 737	28 310	46.5	11.1	13.7	41.3
2011	53 985	25 594	23 266	2 328	28 391	47.4	9.1	11.3	43.1
2012	54 961	26 141	23 937	2 204	28 820	47.6	8.4	10.3	43.6
2013	55 982	27 046	24 601	2 445	28 936	48.3	9.0	10.9	43.9
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50.5	9.9	12.0	45.5
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51.3	10.3	12.4	46.0
2016	58720	30535	27 205	3330	28185	52.0	10.9	13.0	46.3
2017	60148	31932	28 645	3287	28217	53.1	10.3	12.3	47.6
2018	60896	32295	28314	3981	29601	53.0	12.3	14.3	46.5

Kaynak: TÜİK (2018).

Türkiye ekonomisi açısından 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus sayısının 2005-2018 arası dönemde yaklaşık yüzde 25 oranında artarak 60.896'ya çıktığı, iş gücü sayısında da aynı dönem içerisinde yaklaşık yüzde 50 oranında bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. İstihdam edilenlerin sayısında belirtilen dönemde her ne kadar 1,5 katlık bir artış olsa da aynı dönem itibariyle işsiz sayısında (istihdam

edilenlerden daha fazla) yaklaşık 1,8 katlık bir artış olmuştur. Bunu destekler nitelikteki bir bulgu da iş gücüne dahil olmayan nüfus sayısındaki değişime ilişkin verilerdir. İşgücüne dahil olmayan nüfus 2005- 2018 arası dönemde yalnızca yarım puanlık bir artışla 29.601'e çıkmıştır. Bununla beraber iş gücüne katılım oranının yıllar itibariyle artış kaydettiği ve 2018 yılında 15 ve daha yukarıdaki yaştaki nüfusun %53'ünün iş gücüne katıldığı görülmektedir. Yıllar itibariyle işsizlik oranının en yüksek olduğu dönem %13,1 ile 2009 iken en düşük olduğu dönem ise %8,4 ile 2012 yılı olmuştur. Tarım dışı işsizlik oranı yıllar itibariyle dalgalı bir eğilim izlemiş olup, istihdam oranına bakıldığında ise genel olarak bir artış eğiliminin olduğu ve ilgili dönem itibari ile yüzde 20'ler civarında bir artış yaşandığı görülmektedir.

5. SONUÇ

Beşeri sermaye olgusu ekonomik büyüme ve kalkınma serüveninin en önemli aktörlerinden birisidir. Dolayısıyla da gelişimini tamamlamak isteyen ülkelerin hızlı bir şekilde beşeri sermaye yatırımlarına yönelmesi gerekmektedir.

Toplumun gelişmesinde önemli bir faktör olan beşeri sermaye ile insan gücünün niteliği özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin ekonomik olarak kalkınmasında ve büyümesinde önemli bir etmen olmuştur. Beşeri sermayenin ekonomik büyümedeki rolü gelişmiş ülkelere çok gelişmekte olan ülkeler açısından daha fazla önem taşımaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde nakdi sermaye birikiminin yetersizliği ekonomik faaliyetlerde, beşeri sermayenin yoğun olarak kullanılmasını tetiklemiştir. Bu sebeple beşeri sermayedeki değişimin ekonomik büyümeye etkisi de maksimum düzeyde gerçekleşmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinden biri olan Türkiye'de ekonomik büyümede beşeri sermayenin önemini idrak etmiş ve insana verilen önemin artırılması gerektiğini özellikle belirtmiştir. Çünkü beşeri sermayenin gelişmesi için eğitilmiş ve sağlıklı insan gücü gereklidir. Bir ülke ekonomisi için beşeri sermaye birikimi önem taşır. Bu birikim ise ancak beşeri sermayeye yapılan yatırımlarla gerçekleştirilebilir. Bu yatırım ilk olarak beşeri sermayenin ölçümündeki en önemli gösterge olan eğitime yapılmalıdır.

Türkiye ekonomisi 2005-2018 yılları arası dönemde, beşeri sermaye göstergeleri açısından belli ölçüde ilerlemeler kaydetse de, bu göstergelerinin iyileştirilmesi adına daha fazla yatırım yapılmasının gerekliliği de ortadadır. Beşeri sermaye yatırımlarının toplumsal getirisi kısa vadeli olmayıp tam tersine, uzun vadede görülmektedir. Dolayısıyla da beşeri sermayenin gelişmesi için

gerçekleştirilecek yatırımların ilerleyen yıllarda Türkiye'nin gelişmesini önemli oranda destekleyeceği aşikârdır.

Ülkelerin ekonomik gelişme süreçlerinde başarıyı yakalayabilmeleri, hem fiziki hem de beşeri sermayelerini geliştirilmelerine bağlıdır. Beşeri ve sosyal sermayeye yeterli ölçüde yatırım yapılmaması ekonomilerin iktisadi açıdan üst düzey bir performans sergilemesi olanaksızdır. Belli ölçüde yol kat etmiş olsa da henüz tam olarak sanayi toplumu aşamasına geçememiş olan Türkiye, bilgi toplumunun sonuçlarından etkilenmekle birlikte bilgi toplumuna erişmede önemli virajları dönmek durumundadır. Günümüzde verilecek nitelikli bir eğitim sonucu, bilim ve teknoloji alanlarında elde edilecek başarılar aracılığıyla erişilecek bilgi toplumu, Türkiye'nin uzunca bir süredir beklediği yapısal dönüşümün ardındaki en önemli faktörlerin başını çekmektedir. Fakat ülkemizin özellikle bilim ve teknoloji alanında üretici bir ülke olmaktan ziyade, kullanıcı pozisyonunda bulunması, araştırma- geliştirme ve eğitim harcamalarının bütçeden aldığı payın olması gereken seviyede olmaması ve toplumun geniş çaplı bir kültürel ve zihniyet değişimine yeterince açık olmaması başlıca sorunlar arasında yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- AKÇA, F. (2014). Beşeri sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerinden bir uygulama. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, Sivas
- ATİK, H. (2006). Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme, 1. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa.
- BARRO, R. J. (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries", Quarterly Journal of Economics. 56, 407- 443.
- BERBER, M. (2015). "İktisadi Büyüme ve Kalkınma", 5. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon.
- ÇANKAYA, Eda. (2009), Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
- ÇANKAYA, E. VE KARATAŞ, M. (2010). "İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme". Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), ss. 29-55.
- ERCAN, N. Y. (2002). İçsel büyüme teorisi: Genel bir bakış. Planlama Dergisi, Özel Sayı,129-138.

- ESER, K. ve Gökmen, Ç. (2009), “Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.1, S.2, ss.1309-8012.
- Gümüş, . (2004), Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002), Erzurum Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erzurum
- HENDERSON, D. J., POLACHEK, S. W., & WANG, L. (2011). Heterogeneity in schooling rates of return. *Economics of Education Review*, 30(6), 1202-1214.
- HUSZ, M. (1989), Human Capital, Endogenous Growth, and Government Policy ,Peter Lang Pub. Inc., New York.
- JONES, C. I. (2002). Sources of US economic growth in a world of ideas. *The American Economic Review*, 92(1), 220-239.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998), “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, AÜ Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, S: 53, C:1-4, ss.207-230.
- KONYA, S. (2012).İhracata dayalı sanayileşme stratejilerinin büyüme üzerine etkisi: Türkiye üzerine ampirik bir uygulama (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- LİPSEY, Richard E., STEINER Peter O. ve PURVIS, Douglas D. (1984), *Economics*, 7. Baskı, Harper and Row Publishers, New York.
- LUCAS, R, E. (1988). On the Mechanics of Economic Development, *Journal of Monetary Economics*, S:22.
- MANKIW, G., Romer, D., & WEIL, D. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- MINCER J.A. (1974). *Schooling, Experience and Earnings*. Newyork: Columbia University Press.
- PARASIZ, İ. (2008), Büyüme Teorileri, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- PSACHAROPOULOS, G., & PATRINOS, H. A. (2004). Returns to investment in education: a further update. World Bank Policy Research Working Paper 2881. September.
http://documents.worldbank.org/curated/en/512891468739485757/123523322_20041117181555/additional/multi0page.pdf.
- ROMER, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth, *The Journal of Political Economy*, S:94, Volume:5.
- ROMER, D. (2012). *Advanced Macroeconomics* (Fourth edition). Boston MA: McGraw Hill.

- TABAN S. ve M. KAR (2006). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme; nedensellik analizi, 1969-2001, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 159-181.
- TİRYAKIOĞLU, M. (2008) “Gelişmekte Olan Ülkelerin Çıkması: Beşeri Sermaye Yoksulluğu”, Ege Akademik Bakış Dergisi, S:8, C:1, ss.319-337.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (İşsizlik Verileri), (Erişim Tarihi:13.12.2018) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (İlköğretim Okullaşma Oranı), (Erişim Tarihi:20.12.2018) <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Ortaöğretim Okullaşma Oranı), (Erişim Tarihi: 20.12.2018) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Sağlık Harcamaları İstatistikleri), (Erişim Tarihi: 21.12.2018) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu (Sağlık Verileri), (Erişim Tarihi:21.12.2018) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>
- UNDP Human Development Report, (2003). <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2003>, 17.02.2019 <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/09/tuerkiye-insani-gelisme-endeksinde-64--oldu0.html>, (Erişim Tarihi:23.12.2018)